

เรียนรู้เรื่องแมลงคุ้มครอง¹

ฉวีวรรณ หุตะเจริญ² และ โรเบิร์ต คันทิงแฮม³

ความสำคัญของแมลง

แมลงเป็นส่วนประกอบที่สำคัญของธรรมชาติ คาดว่ามีจำนวนมากที่สุดในบรรดาสิ่งมีชีวิตทั้งหลาย และจัดอยู่ในลำดับต้น ๆ ของห่วงโซ่อาหาร แมลงทำให้เกิดการผุพังย่อยสลายของซากพืชและซากสัตว์ มีความสวยงาม เป็นองค์ประกอบหนึ่งของการท่องเที่ยวเชิงอนุรักษ์ ใช้ในการศึกษา ในทางการแพทย์ เป็นอาหารและเป็นยารักษาโรค และใช้ประโยชน์ในชีวิตประจำวันของมนุษย์ (เช่น ผึ้ง ไข่มดครั้ง) แมลงมีประโยชน์มากกว่ามีโทษ

ทำไมจึงต้องอนุรักษ์

ความคิดเรื่องการอนุรักษ์แมลงเกิดจากมนุษย์เราเริ่มหันมาสนใจธรรมชาติกันมากขึ้น มนุษย์เริ่มตระหนักถึงความสำคัญของธรรมชาติ รู้ว่าธรรมชาติกำลังถูกทำลายและจะมีผลในทางลบต่อชีวิตความเป็นอยู่ของมนุษย์ในอนาคต

ประเทศไทยจำเป็นต้องมีการออกกฎระเบียบเพื่ออนุรักษ์แมลง เนื่องจากแมลงบางชนิดใกล้สูญพันธุ์ หรือ มีความเสี่ยงต่อการสูญพันธุ์ ซึ่งเกิดจากการสูญเสียถิ่นที่อยู่อาศัย เนื่องจากการทำลายป่า มีผู้เก็บแมลงเพื่อการค้า และการใช้สารพิษของมนุษย์เพื่อกำจัดแมลง

แมลงคุ้มครอง

แมลงที่ได้รับการคุ้มครองโดยกฎหมาย มีคุณสมบัติดังนี้ คือ สวยงาม เช่น ผีเสื้อทองของ ผีเสื้อปีกนก มีรูปร่างแปลก น่าสนใจ เช่น ค้างคาวปีกแผ่น กว่างดาว ค้างคาว และมีจำนวนน้อย เช่น ผีเสื้อภูฐาน คุณสมบัติเหล่านี้ทำให้เกิดความต้องการในท้องตลาด จึงมีการซื้อขายกันมาก ทำให้เกิดการคุกคามต่อชนิดพันธุ์นั้น ๆ

ประเทศไทยมีส่วนเกี่ยวข้องกับแมลงที่ต้องคุ้มครอง 2 จำพวก (ตารางที่ 1) คือ

1. แมลงที่เป็นสัตว์ป่าคุ้มครอง ซึ่งมี 13 รายการ มีทั้งสิ้น 20 ชนิด เป็นผีเสื้อกลางคืน 4 ชนิด ผีเสื้อกลางวัน 16 ชนิด และเป็นด้วง 4 ชนิด

¹ เอกสารประกอบการบรรยายในการอบรมคณะทำงานโครงการรณรงค์ต่อต้านการค้าสัตว์ป่าและพืชป่า วันที่

17-19 ตุลาคม 2543 ณ โรงแรมมารวยการ์เดน กรุงเทพฯ

² สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้ email: chahut@forest.go.th

³ สำนักวิชาการป่าไม้ กรมป่าไม้ email: robut@forest.go.th

2. แมลงที่อยู่ในบัญชีอนุสัญญาฯ ๒ บัญชี มีทั้งสิ้นขณะนี้ 48 ชนิด คือ appendix I (4 ชนิด), appendix II (44 ชนิด) เป็นผีเสื้อกลางวันทั้งหมด อยู่ในสกุลต่าง ๆ ดังนี้

Bhutanitis (ผีเสื้อภูฐาน) 4 ชนิด

Ornithoptera (ผีเสื้อปีกนก) 16 ชนิด

Papilio (ผีเสื้อหางติ่ง) 3 ชนิด

Parnasius (ผีเสื้อพอลโด) 1 ชนิด

Teinopalpus (ผีเสื้อไคเซอร์) 2 ชนิด

Trogonoptera (ผีเสื้อราชาทอง) 2 ชนิด

Troides (ผีเสื้อทอง) 20 ชนิด

ข้อมูลเกี่ยวกับแมลงคุ้มครอง

ข้อมูลทางชีววิทยา และนิเวศวิทยาของแมลงคุ้มครองยังขาดการค้นหาลำดับและรวบรวม บางชนิดยังไม่มีการศึกษาที่มากพอ การศึกษาวิจัยยังมีความจำเป็นอยู่มาก เพื่อใช้การอนุรักษ์ และการจัดการที่ดีในอนาคต ข้อมูลของแมลงที่จะกล่าวถึงข้างล่างนี้นับว่ามีเพียงเล็กน้อยเท่านั้น และไม่สามารถกล่าวถึงได้ครบทุกชนิด

Bhutanitis spp. (ผีเสื้อภูฐาน) มีเขตแพร่กระจายตั้งแต่ทางตอนเหนือของประเทศอินเดีย จนถึงจีนตอนใต้ และภาคเหนือของประเทศไทย สำหรับประเทศไทยเคยพบเฉพาะ *Bhutanitis lidderdalii* ปัจจุบันไม่พบผีเสื้อชนิดนี้ในประเทศไทยอีกแล้ว ราคาที่ขายในท้องตลาดอยู่ที่หลักแสนบาท

Teinopalpus spp. (ผีเสื้อไคเซอร์) มีเขตแพร่กระจายเช่นเดียวกับผีเสื้อภูฐาน และพบในประเทศไทย เวียดนามด้วย ประเทศไทยพบเฉพาะ *T. imperialis* ชอบอยู่ตามที่มีภูเขาสูง และชอบบินสูงอยู่ตามบริเวณยอดไม้ มีผู้ทำนังร้านอยู่ตามยอดไม้เพื่อจับผีเสื้อชนิดนี้โดยเฉพาะ ราคาที่ซื้อขายกันในท้องตลาดประมาณตัวละ 300 บาท

Ornithoptera spp. (ผีเสื้อปีกนก) ไม่มีถิ่นกำเนิดในประเทศไทย พบตั้งแต่ประเทศอินโดนีเซีย ปาปัวนิวกินี ไปจนถึงออสเตรเลีย และเคยพบ *O. meridionalis* ขายที่ไนท์บาซาร์ จังหวัดเชียงใหม่

Troides spp. (ผีเสื้อทอง) ตัวผู้และตัวเมียมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน พบทั่วไปในแถบเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ และประเทศไทยพบเฉพาะ *T. aeacus* และ *T. helena* พบทั่วไป เช่น ภูหลวง จังหวัดเลย เขาหลวง จังหวัดเชียงราย และ *T. amphrysus* พบเฉพาะภาคใต้ ราคาที่ซื้อขายกันคือ 250 บาท

Trogonoptera brookiana (ผีเสื้อราชาทอง) ตัวผู้และตัวเมียมีความแตกต่างกันอย่างชัดเจน มีถิ่นกำเนิดในประเทศมาเลเซีย สิงคโปร์ และอินโดนีเซีย มีการเพาะเลี้ยงเพื่อการค้าในประเทศมาเลเซีย และพบวางขายทั่วไปในประเทศไทย ราคาที่ซื้อขายกันคือตัวละ 280 บาท

Sticopthalma spp. (ผีเสื้อนางพญา) ประเทศไทยพบทั้ง 4 ชนิด ราคาที่ขายที่หาดป่าตอง จังหวัดภูเก็ตคือ 280 บาท

*Meandrusa gyas*⁴ มีเขตแพร่กระจายในประเทศเมียนมาร์ ไทย เวียดนาม และลาว ผีเสื้อสกุลนี้พบหลายแห่งในประเทศไทย เช่นที่จังหวัดตาก เชียงใหม่ และระนอง

Lyssa zampa (ผีเสื้อหางดาบตาลไหม้) พบตั้งแต่ทางตะวันออกเฉียงเหนือของประเทศแถบหิมาลัย มาจนถึงฟิลิปปินส์ เป็นผีเสื้อกลางคืนจึงชอบเล่นไฟ พบบินในตอนกลางวันด้วย บินต่ำและบินไม่เร็วทำให้จับได้ง่าย

Actias spp. (ผีเสื้อกลางคืนหางยาว) พบตั้งแต่ประเทศอัฟกานิสถาน จนถึงประเทศอินโดนีเซียทั่วไป

Mormolyce phyllodes (ด้วงดินปีกแผ่น) มีรูปร่างเหมือนไวโอลิน ชื่อสามัญของฝรั่งจึงเรียกด้วงนี้ว่า ด้วงไวโอลิน มีตัวอย่างจากเขาใหญ่ จังหวัดนครราชสีมา และพบในภาคใต้ที่จังหวัดกระบี่ ตัวหนอนกินดอกเห็ดขนาดใหญ่ที่ขึ้นอยู่ตามขอนไม้เป็นอาหาร ตัวเต็มวัยออกเล่นไฟในเดือนพฤษภาคม ราคาที่ซื้อขายกันคือ 80 บาท

Cheirotonus parryi (ด้วงกว้างดาว) พบเฉพาะในประเทศไทย ตัวผู้มีขาคู่หน้ายาวมากจนดูเหมือนมีเขา

Cladognathus giraffa (ด้วงคีมยีราฟ) พบตั้งแต่อินเดียจนถึงคาบสมุทรมาเลย์ เขี้ยวยาวมาก เป็นที่นิยมของชาวญี่ปุ่น

แมลงคุ้มครอง ซื้อ-ขาย ได้หรือไม่

ประเภทที่ซื้อขายไม่ได้ คือแมลงที่ถูกประกาศภายใต้พระราชบัญญัติสงวนและคุ้มครองสัตว์ป่า พ.ศ. 2535 ซื้อขายไม่ได้

ประเภทที่ซื้อขายได้ คือ แมลงในบัญชี 2 อนุสัญญาไซเตส แต่การนำเข้าหรือส่งออกต้องมีใบอนุญาต จากสำนักงานอนุสัญญาไซเตสของแต่ละประเทศกำกับ

การส่งออกแมลงในบัญชีไซเตส

⁴ ชื่อนี้ไม่มีการใช้อีกต่อไป ปัจจุบัน *Meandrusa* มี 2 ชนิดคือ *Meandrusa sciron* และ *Meandrusa payeni*

ที่ผ่านมายังไม่เคยมีการส่งออกแมลงที่อยู่ในบัญชีอนุสัญญาไซเตส แต่เชื่อน่าจะมีการส่งออกแมลงที่ผิดกฎหมายซึ่งอาจเป็นการนำติดตัวผู้โดยสารที่เดินทางโดยเครื่องบิน หรือส่งทางไปรษณีย์ เนื่องจากพบว่ายังมีการขายแมลงอนุรักษ์ตามสถานที่ต่าง ๆ และมีการสั่งซื้อแมลงที่ผิดกฎหมาย

รูปแบบของแมลงที่มีการซื้อขาย

แมลงที่ขายส่วนใหญ่เป็นแมลงที่ไม่มีชีวิต อยู่ในรูปต่าง ๆ คือ

1. สตาร์ฟแห่งอัคไต้กรอบรูป อาจเป็นตัวเดียว ๆ หรือปนไปกับแมลงอื่น ๆ ในกรอบเดียวกัน
2. อัคไต้รูปของเรซิน
3. ทำเครื่องประดับ เช่น เข็มกลัด ซึ่งอาจใช้เพียงส่วนใดส่วนหนึ่งของแมลง เช่น ปีก
4. ทำพวงกุญแจ
5. พับในของกระดาษสามเหลี่ยม ที่นักสะสมแมลงจะเอาไปจัดรูปร่างต่อไป

สถานที่ที่มีการซื้อขาย

พบการขายแมลงคุ้มครองมากตามสถานที่ท่องเที่ยว ที่นักท่องเที่ยวชาวต่างชาตินิยม เช่น สถานที่ขายของไต้หวัน (ไนท์บาซาร์) และร้านขายของที่ระลึกทั่วไป จังหวัดที่พบว่ามีการซื้อขายกันมาก ได้แก่ เชียงใหม่ เชียงราย ภูเก็ต สงขลา กรุงเทพฯ

ที่มาของแมลงคุ้มครอง

1. บางชนิดพบแม่แต่ในสวนหลังบ้าน
2. ลักลอบจับจากพื้นที่อนุรักษ์โดยตรง
3. มีการเพาะเลี้ยงอย่างผิดกฎหมาย สถาบันการศึกษา และฟาร์มเพาะเลี้ยงดำเนินการเพาะเลี้ยงโดยไม่ทราบว่าผิดกฎหมาย
4. มีการนำเข้าจากต่างประเทศอย่างผิดกฎหมาย เนื่องจากยังพบว่ามีแมลงคุ้มครองขายอยู่ในท้องตลาดทั้ง ๆ ที่ประเทศไทยไม่เคยออกใบอนุญาตให้นำเข้าแมลงคุ้มครองแต่อย่างใด

ปัญหาในการจัดการแมลงคุ้มครอง

ที่ผ่านมาได้มีการพบปัญหาต่าง ๆ มากมายที่ทำให้เกิดความยุ่งยากในการปฏิบัติ และกำกับดูแลให้มีการดำเนินการให้เป็นไปตามกฎหมาย ปัญหาที่พบสามารถรวบรวมได้ดังนี้

1. นักท่องเที่ยว ไม่ทราบว่าแมลงชนิดใดเป็นแมลงคุ้มครอง และควรจะดำเนินการอย่างไร
2. เจ้าหน้าที่ ไม่ทราบว่า จะตรวจหาแมลงคุ้มครองจากนักท่องเที่ยวที่ผ่านด่านได้อย่างไร
3. การลักลอบส่งออกแมลงคุ้มครองกระทำได้ง่าย
4. มีผู้รับจ้างเก็บแมลงให้ชาวต่างชาติตามรูปถ่ายที่ได้รับมา

5. มีช่องทางให้นักเก็บแมลงเข้าไปเก็บแมลงในพื้นที่อนุรักษ์ได้ง่าย เพราะสามารถเดินเท้าเข้าไปได้ อุปกรณ์ต่าง ๆ ทุกชิ้นได้ง่าย
6. แมลงหลายชนิดที่อยู่ในบัญชีอนุสัญญาไซเตสมีขายอยู่ในท้องตลาด แต่ไม่มีใบอนุญาตกำกับ
7. แมลงที่ค้าในท้องตลาดมักมีการวิเคราะห์ข้อผิดพลาด และเจ้าหน้าที่ยังไม่รู้จักรูปร่างลักษณะของแมลงที่ต้องคุ้มครองเหล่านี้ เนื่องจากยังไม่มีคู่มือที่ดีพอ ทำให้การปฏิบัติหน้าที่ตามกฎหมายไม่มีประสิทธิภาพเท่าที่ควร

แนวทางการอนุรักษ์

การที่จะอนุรักษ์แมลงที่เป็นสัตว์คุ้มครองเหล่านี้เพื่อไม่ให้เกิดการสูญพันธุ์ มีวิธีที่ควรปฏิบัติดังนี้คือ

1. ให้การคุ้มครองถิ่นที่อยู่อาศัย โดยป้องกันไม่ให้เกิดการทำลายสภาพป่า
2. ดูแลการลักลอบ อย่าให้มีการเก็บและซื้อขายอย่างผิดกฎหมาย
3. กำหนดแมลงสัตว์ป่าคุ้มครองบางชนิดให้สามารถเพาะเลี้ยงเพื่อการค้าได้
4. ส่งเสริมให้มีการเลี้ยงแมลงเพื่อการค้า
5. ให้มีการจดทะเบียนฟาร์มเพาะเลี้ยงแมลง
6. ออกกฎระเบียบให้แมลงบางชนิดจะส่งออกได้ต้องมาจากการเพาะเลี้ยงเท่านั้น

กิจกรรมการณรงค์ เพื่อการคุ้มครองแมลงอนุรักษ์

ทั้งหน่วยราชการและองค์กรเอกชนได้มีการทำกิจกรรมต่าง ๆ เพื่อการอนุรักษ์แมลงคุ้มครองแล้วดังนี้

1. การเผยแพร่ข่าวสาร

ได้มีการแพร่กระจายข้อมูลข่าวสารที่มีอยู่ และที่จะดำเนินการในอนาคตให้ประชาชนได้รับรู้อย่างทั่วถึง เช่น การผลิตโปสเตอร์ของกรมวิชาการเกษตร การให้ข้อมูลข่าวสารทางหนังสือพิมพ์ การผลิตแผ่นพับของกรมป่าไม้ การให้ข่าวสารทาง internet โดยกรมป่าไม้ (http://www.forest.go.th/fig/Protected_insects_E.htm) และขณะนี้กรมป่าไม้กำลังจัดทำคู่มือการตรวจวิเคราะห์แมลงคุ้มครอง

2. ด้านกฎหมาย

2.1 กรมป่าไม้ได้ออกประกาศให้ประชาชนได้ทราบถึงข้อกฎหมายที่เกี่ยวข้องเมื่อไม่นานมานี้

2.2 กรมป่าไม้กำลังหาทางปรับปรุงแก้ไขพระราชบัญญัติสัตว์ป่าคุ้มครอง และกฎระเบียบที่เกี่ยวข้อง

3. การอบรม

กลุ่มวิจัยแมลงป่าไม้ได้พยายามหาความรู้เกี่ยวกับเจ้าหน้าที่ป่าไม้ และผู้เกี่ยวข้องที่ปฏิบัติงานในพื้นที่อนุรักษ์ในทุกโอกาสที่สามารถจะกระทำได้ เช่น

- 3.1 อบรมการสำรวจผีเสื้อกลางวันในการส่งเสริมการจ้างงานของโครงการการมิยาซาวาให้กับเจ้าหน้าที่และลูกจ้างของโครงการ ในเขตรักษาพันธุ์สัตว์ป่าทั่วประเทศ
- 3.2 อบรมการสำรวจผีเสื้อกลางวันให้กับเจ้าหน้าที่ของอุทยานแห่งชาติทั่วประเทศ
- 3.3 อบรมเจ้าหน้าที่สำนักป้องกันและปราบปราม ให้รู้จักแมลงคุ้มครอง รู้จักแหล่งที่มีการค้าอย่างผิดกฎหมาย และรู้จักวิธีการค้าแมลงที่ผิดกฎหมายในรูปแบบต่าง ๆ

กิจกรรมที่ควรดำเนินการในอนาคต

นอกจากการดำเนินการในกิจกรรมที่กล่าวถึงข้างต้นแล้ว สิ่งที่จะควรจะมีการเตรียมการดำเนินการต่อไปในอนาคตมีดังนี้

1. สนับสนุนการศึกษาวิจัย

1. ศึกษาการเพาะเลี้ยงเพื่อปล่อยแมลงที่ใกล้สูญพันธุ์สู่ธรรมชาติ
2. ศึกษาสถานภาพ การแพร่กระจาย และชีวิตความเป็นอยู่ของแมลงคุ้มครอง
3. ศึกษาการขยายพันธุ์พืชอาหาร เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการเพาะเลี้ยง

สรุป

ในการที่จะรณรงค์ให้ประชาชนชาวกันอนุรักษ์แมลงไม่ให้เกิดการสูญพันธุ์ และมีการใช้ประโยชน์อย่างยั่งยืน จำเป็นต้องมีข้อมูลด้านวิชาการที่มากพอ สามารถให้ความรู้แก่ประชาชนได้อย่างถูกต้อง มีกฎระเบียบที่สามารถปฏิบัติได้ มีการประชาสัมพันธ์อย่างทั่วถึงและเหมาะสม จึงจะสามารถดำเนินการได้อย่างมีประสิทธิภาพและให้เป็นไปตามวัตถุประสงค์ได้

ตารางที่ 1. รายชื่อแมลงศัตรูป่าคุ่มครอง (พ) และแมลงที่อยู่ในบัญชีเขต (A1, A2) (ตัวเข้มคือชนิดที่พบในประเทศไทย)

สกุล	ชนิด	สถานภาพ
<i>Bhutanitis</i>	<i>lidderdalii</i>	พA2
<i>Bhutanitis</i>	<i>ludlowi</i>	พA2
<i>Bhutanitis</i>	<i>mansfieldi</i>	พA2
<i>Bhutanitis</i>	<i>thaidina</i>	พA2
<i>Meandrusa</i>	<i>gyas</i>	พ
<i>Ornithoptera</i>	<i>aesacus</i>	A2
<i>Ornithoptera</i>	<i>akakeae</i>	A2
<i>Ornithoptera</i>	<i>alexandrae</i>	A1
<i>Ornithoptera</i>	<i>allotiei</i>	A2
<i>Ornithoptera</i>	<i>caelestis</i>	A2
<i>Ornithoptera</i>	<i>chimaera</i>	A2
<i>Ornithoptera</i>	<i>croesus</i>	A2
<i>Ornithoptera</i>	<i>goliath</i>	A2
<i>Ornithoptera</i>	<i>meridionalis</i>	A2
<i>Ornithoptera</i>	<i>paradisea</i>	A2
<i>Ornithoptera</i>	<i>priamus</i>	A2
<i>Ornithoptera</i>	<i>richmondia</i>	A2
<i>Ornithoptera</i>	<i>rothschildi</i>	A2
<i>Ornithoptera</i>	<i>tithonus</i>	A2
<i>Ornithoptera</i>	<i>urvillianus</i>	A2
<i>Ornithoptera</i>	<i>victoriae</i>	A2
<i>Papilio</i>	<i>chikae</i>	A1
<i>Papilio</i>	<i>homerus</i>	A1

สกุล	ชนิด	สถานภาพ
<i>Papilio</i>	<i>hospiton</i>	A1
<i>Papilio</i>	<i>palinurus</i>	พ
<i>Papilio</i>	<i>protenor</i>	พ
<i>Parnassius</i>	<i>apollo</i>	A2
<i>Stichophthalma</i>	<i>camadeva</i>	พ
<i>Stichophthalma</i>	<i>cambodia</i>	พ
<i>Stichophthalma</i>	<i>godfreyi</i>	พ
<i>Stichophthalma</i>	<i>louisa</i>	พ
<i>Teinopalpus</i>	<i>aureus</i>	พA2
<i>Teinopalpus</i>	<i>imperialis</i>	พA2
<i>Trogonoptera</i>	<i>brookiana</i>	A2
<i>Trogonoptera</i>	<i>trojana</i>	A2
<i>Troides</i>	<i>aeacus</i>	พA2
<i>Troides</i>	<i>amphrysus</i>	พA2
<i>Troides</i>	<i>andromache</i>	พA2
<i>Troides</i>	<i>criton</i>	พA2
<i>Troides</i>	<i>cuneifera</i>	พA2
<i>Troides</i>	<i>darsius</i>	พA2
<i>Troides</i>	<i>dohertyi</i>	พA2
<i>Troides</i>	<i>haliphron</i>	พA2
<i>Troides</i>	<i>helena</i>	พA2
<i>Troides</i>	<i>hypolitus</i>	พA2
<i>Troides</i>	<i>magellanus</i>	พA2
<i>Troides</i>	<i>minos</i>	พA2
<i>Troides</i>	<i>miranda</i>	พA2
<i>Troides</i>	<i>oblongomaculatus</i>	พA2
<i>Troides</i>	<i>plateni</i>	พA2

สกุล	ชนิด	สถานภาพ
<i>Troides</i>	<i>plato</i>	WA2
<i>Troides</i>	<i>prattorum</i>	WA2
<i>Troides</i>	<i>rhadamantus</i>	WA2
<i>Troides</i>	<i>riedeli</i>	WA2
<i>Troides</i>	<i>vandepolli</i>	WA2
<i>Actias</i>	<i>maenas</i>	พ
<i>Actias</i>	<i>rhodopneuma</i>	พ
<i>Actias</i>	<i>selene</i>	พ
<i>Actias</i>	<i>sinensis</i>	พ
<i>Lyssa</i>	<i>zampa</i>	พ
<i>Cheirotonus</i>	<i>parryi</i>	พ
<i>Cladognathus</i>	<i>giraffa</i>	พ
<i>Mormolyce</i>	<i>phyllodes</i>	พ
<i>Mouhotia</i>	<i>batesi</i>	พ